

Het familiearchief Van Eysinga-Vegilin van Claerbergen

Barteld de Vries

Summary

In the context of family archives in Friesland, the extensive archives of Van Eysinga-Vegilin van Claerbergen are of special interest and importance. The documents give information about different aspects of Frisian, but also of national and even international history. Because of the connections between Vegilin van Claerbergen and members of the Nassau-family, a lot of documents are relevant for the political en military history of the Dutch Republic.

Gearfetting

Yn de kontekst fan famylje-argiven yn Fryslân binne de grutte argiven fan Van Eysinga-Vegilin van Claerbergen fan spesjaal belang. De stikken geane oer ferskate aspekten fan Fryske, nasjonale en ynternasjonale skiednis. Benammen fanwegen de relaasjes fan Vegilin van Claerbergen mei de Nassaus is dêr in protte ynformaasje oer de politike en militêre skiednis fan de Republyk yn te finen.

Inleiding: Familie- en huisarchieven bij Tresoar¹

Bij Tresoar – en daarvoor bij het Rijksarchief in Friesland – werden en worden behalve overheidsarchieven sinds meer dan een eeuw ook een groot aantal particuliere archieven bewaard. Deze archieven zijn voor de geschiedschrijving van groot belang, omdat ze informatie bevatten die veelal in overheidsarchieven ontbreekt. Daarom zijn ze onmisbaar voor het verkrijgen van een beeld van de Friese maatschappij in vroeger tijd. Familie- en ook huisarchieven nemen binnen dit geheel een bijzondere plaats in. Ter informatie volgt hier de definitie van familiearchieven, zoals die is opgenomen in de

Nederlandse archiefterminologie. Deze luidt: ‘een familiearchief is een combinatie van persoonlijke archieven, afkomstig van dezelfde families of verwante families’.²

-
- 1 Deze bijdrage is een bewerking van mijn voordracht gehouden bij gelegenheid van de presentatie van mijn inventaris, B. de Vries, *Het Familiearchief Van Eysinga-Vegilin van Claerbergen* (Leeuwarden 2008; 2e druk 2010), hierna aangehaald als EVC.
 - 2 J.L. van der Gouw, H. Hardenberg en W.J. van Hoboken, *Nederlandse archiefterminologie* (Zwolle 1962).

Deze archieven bevatten niet alleen materiaal dat betrekking heeft op elitegeschiedenis, maar vaak ook stukken die in het verleden door leden van de Friese elite die overheidsfuncties bekleedden, mee naar huis zijn genomen. De hiaten die in overheidsarchieven waren ontstaan, kunnen aldus soms door de aanwezigheid van die stukken in particuliere archieven worden opgevuld. Familiearchieven bevatten vaak ook materiaal dat inzicht kan bieden in het functioneren van de provinciale en gemeentelijke overheden. Verder treft men stukken aan die betrekking hebben op sociale en economische aspecten van de Friese geschiedenis.

De overbrenging van het familiearchief Van Eysinga-Vegilin van Claerbergen naar het toenmalige Rijksarchief, in 1923, paste in een traditie die al in 1899 was begonnen. Deze traditie bestond ook bij andere Rijksarchieven. Zo werden in Gelderland al veel eerder in de negentiende eeuw familie- en huisarchieven naar het Rijksarchief overgebracht.

Het eerste familiearchief dat het Rijksarchief in Leeuwarden verwierf, was in 1900 dat van de familie Thoe Schwartzenberg en Hohenlansberg, met een omvang van 32 meter. Dit was oorspronkelijk afkomstig van de in 1879 afgebroken state Groot Terhorne te Beetgum.³ Al een jaar later werd het familiearchief Van Beijma thoe Kingma (19 meter) overgebracht, dat werd gevolgd door de archieven van de families Van Harinxma thoe Slooten (10 meter), Van Sminia (16 meter) en een groot aantal kleinere archieven. Het belangrijke huisarchief van Tjaardastate te Rinsumageest werd in twee fasen verworven (1902 en 1911). Het huisarchief van Liauckamastate te Sexbierum kwam in 1939 binnen.⁴ In 2008 volgde als laatste dat van Epemastate te Ysbrechtum. Deze archieven bevatten stukken die teruggaan tot de vijftiende eeuw. Over de archieven van de families Van Eysinga en Vegilin van Claerbergen handelt deze bijdrage.

De overdracht van het familiearchief Van Eysinga-Vegilin van Claerbergen

Met de overdracht van het complex van archieven van de families Van Eysinga en Vegilin van Claerbergen aan de provincie Friesland in 1923, heeft jonkvrouwe Quirina Jacoba van Eysinga (1854-1927) te Leeuwarden, mede uit naam van haar familie, een groot aantal belangrijke familiepapieren voor het nageslacht veiliggesteld (afb 1).⁵ Zij volgde daarbij het advies op van haar neef, de hoogleraar volkenrecht prof. jhr. mr. Willem Jan Mari van Eysinga (afb. 2). Hij was van mening dat voorkomen moest wor-

3 *Verlagen omtrent 's Rijks Oude Archieven*, XXIII (1900) pp. 355-356, hierna aangehaald als VROA.

4 VROA (1902) pp. 337-341, (1911) pp. 386-390 en (1939) p. 74.

5 EVC, p. 22 noot 59.

den dat het geheel door verdeling uiteen zou vallen. Daarom zouden de archieven goed bewaard en wetenschappelijk bewerkt dienen te worden. Gedeputeerde Staten van Friesland hebben deze bijzondere schenking in dank aanvaard. Het archief is op hun verzoek vervolgens overgebracht naar het Rijksarchief in Friesland, waar het in bewaring werd gegeven.

Afb.1. Jkvr. Quirina Jacoba van Eysinga (1854-1927). Foto, ca. 1880.
(Collectie Tresoar, familiearchief Van Eysinga-Vegilin van Claerbergen)

Afb. 2. Prof. jhr. mr. Willem
Jan Mari van Eysinga
(1878-1916). Foto, ca. 1920.
(Particuliere collectie)

Nadat in de loop der jaren verschillende kleine aanwinsten aan het archief waren toegevoegd, volgde in 2007-2008 nog een aanvulling van ongeveer 20 meter. De inhoud van dit materiaal sloot naadloos aan op de schenking uit 1923. Verder bevatte de aanvulling stukken van de jongere generaties van de familie Van Eysinga.

De herkomst van de archivalia van de familie Van Eysinga

In 1923 bevond het archief zich op het Eysingahuis aan de Nieuwestad te Leeuwarden (afb. 3). Dit herenhuis was in 1857 aangekocht door jhr. Frans Julius Johan van Eysinga (1818-1901), de latere voorzitter van de Eerste Kamer. Na zijn overlijden bleven zijn dochters hier wonen. Freule Annette was de laatste bewoonster; zij moest in 1941 het huis op Duits bevel verlaten. Het archief heeft echter niet altijd op het Eysingahuis berust, maar het is steeds door de Eysinga's, die het archief mede hebben gevormd, op hun eigen woonhuizen bewaard. Bovendien is de omvang

van het archief door verervingen in de loop der tijd aanmerkelijk in omvang toegenomen.

Voor het onderzoek naar de herkomst van het archief was het niet alleen nodig om informatie over de archiefvormers te achterhalen, maar ook om inzicht in de structuur ervan te krijgen. Dit hield verband met de aanwezigheid van de vele stukken van aanverwante adellijke en patricische families zoals Burmania, Heemstra, Humalda, Sminia en Vegilin van Claerbergen.

Afb. 3. Het Eysingahuis aan de Nieuwestad te Leeuwarden. Foto, 2008.
(Foto B.H. de Vries)

De rode draad in het geheel bestaat uit de min of meer omvangrijke persoonlijke archieven van elkaar opvolgende generaties Van Eysinga. Zij ontvingen op hun beurt weer stukken van ongehuwd of kinderloos gebleven familieleden. *De oudste bewaard gebleven stukken van de Eysinga's in het archief zijn afkomstig van de raadsheer Tjalling van Eysinga (ca. 1529-1569), die gehuwd was met Hylck van Harinxma († 1594). Hun zoon Pieter van Eysinga (1564-1645) was grietman van Rauwerderhem en vestigde zich op Jongemastate te Rauwerd.*

De vroegste gegevens over de geschiedenis van het archief zelf dateren uit de zeventiende eeuw. Deze informatie is te vinden in oude archiefinventarissen, maar hiervan zijn helaas slechts enkele bewaard gebleven. De eerste inventaris die wordt vermeld, is gemaakt na de dood van Pieter van Eysinga.⁶ Deze lijst is niet bewaard gebleven; hij wordt genoemd in de volgende, wel aanwezige, lijst van zijn zoon Hessel Roorda van Eysinga (1655).⁷ Het archief dat na de dood van Hessel werd aangetroffen, bevond zich in een koffer in zijn sterfhuis. In 1655 bevatte deze 159 genummerde stukken uit de periode 1501-1652. Slechts enkele van deze stukken zijn nu nog in het huidige familiearchief te traceren.⁸ De oudste stukken van de familie Van Eysinga die Hessel bezat, dateerden van omstreeks 1550. Eerdere stukken, waaronder een testament van Oene Jousma uit 1501 en een van Hisk Harinxma uit 1520, waren afkomstig van aanverwante families. De particuliere stukken betroffen aangelegenheden als eigendom, processen en financiën. Opvallend is dat de inventaris geen privébriefen vermeldt, maar wel een register met persoonlijke aantekeningen van de vader, Pieter van Eysinga. Dit register is helaas niet bewaard gebleven. Een ander bijzonder stuk dat Hessel Roorda van Eysinga in zijn bezit had, was de inventaris van de nagelaten archivalia van Rienck van Gratinga (1529-1563), die raadsheer in het Hof van Friesland was. Deze lijst is sindsdien eveneens verloren gegaan. Stukken uit overheidsarchieven bezat Hessel van Eysinga in 1655 eveneens. Zo waren er ambtelijke brieven van Gedeputeerde Staten, floreenkohieren van Rauwerderhem uit de jaren 1602-1626 en andere belastingregisters van deze grietenij en voorts stukken op het gebied van de waterstaat.

Aangezien wij Jongemastate te Rauwerd als de toenmalige hoofdzetel van de familie kunnen beschouwen, is het aannemelijk dat daar de kern van het familiearchief Van Eysinga berustte; de stukken die Hessel Roorda van Eysinga in zijn bezit had, moeten later daarvan zijn afgezonderd.

Een inventaris uit 1662, opgemaakt na het overlijden van Anna van Eysinga (1594-1655), telt veel minder nummers, namelijk 83.⁹ Deze dateerden uit de periode 1548-1651. Ook hiervan zijn nog slechts enkele te traceren.¹⁰

6 In de inventaris van de archivalia van Hessel Roorda van Eysinga aangeduid met nr. 40.

7 EVC, inv. nr. 1610.

8 Bijvoorbeeld het testament van Tet van Roorda (EVC, inv. nr. 994), met op de achterzijde het oude nummer 35.

9 EVC, inv. nr. 927.

10 Bijvoorbeeld EVC, inv. nr. 1587, een koopakte van Juckemastate te Stiens uit 1556.

Latere gegevens over het familiearchief Van Eysinga

De eerstvolgende gegevens over het archief waarover wij beschikken, dateren pas uit de achttiende eeuw. Deze hebben ook betrekking op materiaal dat op Jongemastate berustte. Het eerste gegeven vinden wij in de aantekeningen van de amateur-historicus en genealoog Eduard Marius van Burmania (1700-1789). Voor zijn historisch onderzoek heeft hij een bezoek gebracht aan Catharina Lucia van Heemstra (1690-1767), weduwe van de grietman Frans Julius Johan Heringa van Eysinga, die in 1742 op de state woonde. Hij noteerde onder meer dat zij in het bezit was van het bekende Burmaniaboek.¹¹ Dit zeer betrouwbare genealogische werk was omstreeks 1600 door een van haar voorouders, Upcke van Burmania, vervaardigd. Catharina van Heemstra had het Burmaniaboek verkregen via haar moeder Lucia van Burmania, die een dochter was van Upcke van Burmania († 1673). Zijn gelijknamige grootvader was de auteur van het werk. Het boek bevindt zich nog steeds in het familiearchief.¹²

E.M. van Burmania was niet de enige die het belang van het familiearchief voor zijn onderzoek inzag. Bij ingewijden was het in die tijd blijkbaar bekend dat de Eysinga's over belangrijke archivalia beschikten. Daardoor kwamen ook de samenstellers van het *Groot Placaat en Charterboek van Vriesland* met hen in contact. Zij waren vooral geïnteresseerd in overheidsstukken, die ook in het bezit waren van de familie Van Eysinga. Tjalling Ædo Johan Heringa van Eysinga (1721-1768), de grietman van Rauwerderhem, stelde ruimhartig vele stukken beschikbaar voor de uitgave.¹³ Een van de medewerkers aan het Charterboek, Nicolaas Tholen, heeft toen een lijst van de inhoud van het oudste deel van het familiearchief opgesteld. Hierin zijn 225 nummers beschreven.¹⁴ Daaruit blijkt dat de oudste familiepapieren uit de vijftiende eeuw dateerden; het vroegste stamde uit 1451. Verder bezat Tjalling van Eysinga veel archivalia van de familie Burmania. Ook was daarbij het befaamde “Karelsprivilege” uit 1417, waarvan het niet duidelijk is of het hier om het authentieke stuk of een afschrift gaat.

Het materiaal dat op Jongemastate berustte, is later vererfd op jhr. Frans Julius Johan van Eysinga (1818-1901). Hij heeft de oudste stukken, die in een kistje werden bewaard, omstreeks 1895 overgedragen aan het

11 E.M. van Burmania, *Naamrol der Edele Mogende Heeren Raden 's Hoffs van Friesland* (Leeuwarden, 1742), in inv. nr. 3484.

12 EVC, inv. nr. 2575.

13 Zie de inleiding bij het archief Van Burmania –Van Eysinga en bijv. *Groot Placaat en Charterboek van Vriesland*, I, pp. 539, 546, 600, 643.

14 Familiearchief Van Burmania –Van Eysinga, inv. nr. 224.

Fries Genootschap. Deze verzameling documenten is nu bekend onder de naam Familiearchief Van Burmania-Van Eysinga en berust eveneens bij Tresoar.

Zoals hierboven al is aangegeven, kwamen via huwelijken en erfenissen veel stukken van aanverwanten bij de Eysinga's binnen. Een zeer belangrijke en omvangrijke toevoeging aan het archief van de familie Van Eysinga was de verwerving van het familiearchief Vegilin van Claerbergen in 1773.

Zoals de meeste andere grietmannen beschikte ook Frans Julius van Eysinga (1752-1828) in Leeuwarden over een stadshuis, waar hij in de winter meestal verbleef. Hij was eigenaar van het bekende Eysingahuis aan de Turfmarkt, dat lang onderdeel uitmaakte van het Fries Museum. De grietmannen, die tevens lid van de Staten waren, woonden in de Friese hoofdstad in die periode de jaarlijkse Statenvergaderingen bij en onderhielden er hun vriendschappelijke contacten. Van Eysinga, die grietman van Donia-werstal was, woonde in Langweer op Osingastate. Deze buitenplaats had hij geërfd van zijn grootvader Johan Vegilin van Claerbergen. Hier zijn de archieven van de Van Eysinga's en Vegilins destijds verenigd. Later vond Van Eysinga zijn stadshuis de aangewezen plaats om er het familiearchief te bewaren.¹⁵ Vermoedelijk zijn alle stukken in kisten geborgen en vervolgens per schip van Langweer naar Leeuwarden vervoerd.

Na de dood van Frans Julius' tweede zoon jhr. Tjalling Ædo Johan in 1858, bleek het familiearchief zich nog steeds op het Eysingahuis aan de Turfmarkt te bevinden. Er is toen een summiere lijst opgesteld, waarop onder andere Johan Vegilins *Indigesta moles* (zijn verslag van het bekende oproer van 1748), staatsresoluties en correspondentie met de Friese stadhouderlijke familie zijn vermeld.¹⁶ Dit materiaal is nu nog in het archief aanwezig. De erfgenaam en nieuwe eigenaar, jhr. Idzert Frans van Eysinga (1794-1870), liet het familiearchief overbrengen naar zijn eigen woonhuis, het Burmaniahuis in Leeuwarden.

Dit was niet de eerste keer dat hij veel familiepapieren verwierf. In 1834, na de dood van de oud-gouverneur van Friesland, jhr. Idzert Æbinga van Humalda, had hij - behalve het Burmaniahuis -ook archivalia van hem geërfd. Deze bestonden in de eerste plaats uit het familiearchief van de Humalda's. Hierbij bevond zich een grote hoeveelheid archivalia van verschillende voorname Friese families, die Humalda op zijn beurt via vererving had verkregen. Het meest talrijk waren de stukken van de familie Burmania. De gouverneur was namelijk erfgenaam en executeur-

15 Aantekening in EVC, inv. nr 2757.

16 Notarieel Archief, inv. nr. 78072, akte 160.

testamentair van jhr. Ulbo van Burmania, die in 1816 als een van de laatsten van zijn geslacht op Holdingastate te Anjum was overleden.

Humalda en Burmania waren beiden geïnteresseerd in de Friese geschiedenis en hadden zelf ook stukken verzameld. Ulbo van Burmania zag ook in dat het belangrijk was om de archivalia op een goede manier te bewaren. Hij liet in 1805 een kist maken tot *berging der papieren van 't fedeycommis*. Dit waren stukken die betrekking hadden op het bezit van Holdingastate. Andere stukken liet hij in een speciaal daarvoor vervaardigde band inbinden.¹⁷ Hij bezat ook papieren van de families Glins en Roorda, die de Burmania's via erfenis hadden verkregen.

Jonkheer Idzert Frans van Eysinga overleed in 1870. Na zijn dood is een boedelinventaris opgesteld. Daarin is het archief beschreven als "eene partij handschriften".¹⁸ Zijn erfgenamen hebben een aantal stukken van het archief afgezonderd en in 1879 aan het Provinciaal Archief geschonken.¹⁹ Deze stukken zijn thans geïncorporeerd in de inventaris van het familiearchief. In hetzelfde jaar had Idzerts oudste zoon Frans van de andere erfgenamen van zijn vader hun aandeel in het familiearchief gekocht. Volgens de overeenkomst die toen is opgemaakt, betaalde hij daarvoor 500 gulden.²⁰ Hij liet het familiearchief vervolgens van het Burmaniahuis overbrengen naar zijn eigen woonhuis, het Eysingahuis aan de Nieuwestad te Leeuwarden. Daar werd het in verschillende kisten en kastjes bewaard. Een globaal overzicht is omstreeks 1910 gemaakt door zijn dochter jkvr. Annette van Eysinga.²¹

Na de overdracht van het familiearchief aan het Rijksarchief in 1923 is toch nog een aantal stukken op het Eysingahuis achtergebleven. Deze zijn in 2007-2008 met het archief herenigd, samen met een groot aantal archiefstukken van jonkheer Tjalling Ædo Johan en zijn zoon jonkheer Willem Jan Mari van Eysinga. Van Tjallings broers Cornelis en Willem en van hun zusters zijn eveneens archivalia aangetroffen. Prof. jhr. mr. Willem Jan Mari van Eysinga, die in de jaren na 1910 Nederlands commissaris bij de Rijnvaartcommissie was, liet een speciale archiefkist maken waarin hij zijn stukken kon opbergen. Deze kist is bewaard gebleven en bevindt zich nog in particulier bezit (afb. 4). Uit zijn persoonlijk

17 De uitgave voor het maken van een archiefkist is vermeld in een van de kasboeken van Ulbo van Burmania (EVC, inv. nr. 2455); zie voor de speciale band die hij liet vervaardigen EVC, inv. nr. 2570.

18 Notarieel Archief, inv. nr. 78102, akte 178.

19 Archief Provinciaal Bestuur van Friesland, inv. nr. 5920.

20 Bedrijfsarchief Koopmans Meelfabrieken, inv. nr. 794. Het is onduidelijk hoe het stuk in dit archief is beland.

21 EVC, inv. nr. 1901.

archief zijn in de jaren 60 van de vorige eeuw door zijn zoon Tjalling veel archivalia betreffende zijn functies overgebracht naar het Algemeen Rijksarchief (nu Nationaal Archief) in Den Haag.²²

Afb. 4. Archiefkist van prof. jhr. mr. W.J.M. van Eysinga voor het opbergen van zijn papieren die hij als Nederlands gevolmachtigde van de Rijnvaartcommissie ontving. (Particuliere collectie; foto B.H. de Vries)

De archivalia van de familie Vegilin van Claerbergen

Een zeer belangrijke en omvangrijke toevoeging aan het archief van de familie Van Eysinga was het familiearchief Vegilin van Claerbergen in

22 H.H. Scholtens, *Inventaris van de papieren van prof. jhr. Mr. Dr. W.J.M. van Eysinga* ('s Gravenhage 1973).

1773. De band tussen beide families ontstond in 1750, toen Schelto Hessel Roorda van Eysinga met Catharina Johanna Vegilin van Claerbergen trouwde. Haar vader was de invloedrijke en zeer vermogende grietman van Doniawerstal, Johan Vegilin van Claerbergen. Bij zijn dood bleek Schelto's zoon Frans Julius Johan (1752-1828) een van de erfgenamen te zijn. Behalve veel onroerende goederen ontving hij ook een belangrijk deel van het archief van de familie Vegilin. In zijn uitgebreide testament heeft Johan Vegilin in 1771 ook aangegeven wat er na zijn dood met het archief moest gebeuren. In artikel 87 van dit document lezen wij dat zijn kleinzoon Frans Julius van Eysinga *alle gedrukte en geschreven boeken, benevens de collectie van mijn ingebonden en losse papieren die niet afszonderlijk tot mijne goederen en effecten (behoren)... zou ontvangen*.²³ De stukken die op de familie Vegilin betrekking hadden, zouden naar Johans neef Pieter Benjamin Vegilin van Claerbergen gaan. Frans van Eysinga volgde zijn grootvader op als grietman van Doniawerstal en vestigde zich op diens huis Osingastate te Langweer. Daar werd het omvangrijke Vegilin-archief, zoals hierboven reeds is vermeld, verenigd met dat van de Van Eysinga's.

Over de geschiedenis van het Vegilin-archief zijn verschillende geschriften bewaard gebleven. Daaruit blijkt dat leden van de familie zelf het belang ervan hebben onderkend. In hun testamenten hebben zij steeds gesteld dat het archief aan jongere generaties moest worden doorgegeven. De eerste archiefvormer was Philip Ernst Vegilin van Claerbergen (1613-1693).

Zoals de naam al aangeeft, stamt de familie Vegilin van Claerbergen oorspronkelijk niet uit Friesland. Het geslacht is afkomstig uit Konstanz in Zwitserland, waar de stamvader Jörg Fegeli omstreeks 1425 werd geboren. Een lid van een latere generatie, Philip Ernst Vegilin van Claerbergen, vestigde zich in 1642 in Friesland, waar hij secretaris en later hofmeester van de Friese stadhouder Willem Frederik werd. Tot zijn taken behoorde het beheer van het archief van de stadhouder. Blijkbaar had hij affiniteit met dit soort werkzaamheden, want ook zijn persoonlijk archief bevond zich in een geordende staat; hij wist hoe een inventaris moest worden gemaakt.²⁴ Van hem zijn veel stukken bewaard gebleven, die niet alleen privégegevens bevatten, maar ook een goed beeld geven van zijn functio-

23 EVC, inv. nr. 1000.

24 Vegilin noteerde zelf duidelijk op de omslagen welke stukken die bevatten.

neren als stadhoudelijk secretaris.²⁵ Van Philip Ernst zijn ook de oudste notities over het archiefbeheer door de Vegilins afkomstig. Zij dateren uit 1692, toen hij zijn testament opmaakte. Hij formuleerde dat als volgt: *Wijders is mijn testators begeerte, dat alle mijne notabile papieren, bullen, brieven, in één of meerder kuffers, sullen beleijt worden met een inventaris van de hoofdstucken derselver, welke altoos sorghvuldigh bewaart sullen worden bij de oudste mannelijcke oor [nazaat] van mijne kinderen ...*²⁶

De erflater besefte dus dat een archiefinventaris onontbeerlijk was voor het toekomstige beheer. Uit zijn laatste wil wordt duidelijk dat hij het archief als belangrijk erfgoed beschouwde, dat steeds moest worden doorgegeven aan jongere generaties. Zijn zoon Hessel (1655-1715), die grietman van Utingeradeel en later Haskerland was, werd door de andere erfgenamen gemachtigd om het archief van zijn vader onder zijn bewaring te nemen en het te “schonen”. Dat laatste betekende dat hij archiefstukken die van geen belang waren kon vernietigen.²⁷ Van deze plicht heeft hij zich inderdaad gekweten. De inventaris die zijn vader wenste, zo hij al is gemaakt, is echter niet bewaard gebleven. Hessel liet het archief van Leeuwarden naar zijn woonhuis Heremastate te Joure overbrengen.

Na de dood van Hessel, in 1715, ontfermde zijn zoon Philip Frederik Vegilin van Claerbergen (1685-1738) zich over de familiepapieren. Ook hij maakte bij testament enkele bepalingen ten aanzien van het archief. Daarin lezen wij onder andere: *Ik versoek mijn broeder Johan om nae mijn doot mijne papieren van tijt tot tijt te schiften en de onnutte te verbranden.* Onder de te verbranden stukken waren ook brieven van Maria Louise van Hessen-Kassel.²⁸

Na het overlijden van Philip Frederik erfde zijn broer Johan het archief. Johan Vegilin was zeer accuraat in het bijhouden van zijn administratie. Dit blijkt uit de vele aantekeningen die hij op de achterzijde van archivalia schreef. Hij ordende de stukken en bewaarde allerlei akten in speciale linnen archiefzakken.²⁹ Deze voorzag hij aan de buitenzijde van perkamenten strookjes waarop hij de inhoud vermeldde (afb. 5).

25 S. Groenveld, ‘Philip Ernst Vegelin van Claerbergen (1613-1693). Secretaris, hofmeester en raadsheer in dienst van de vorsten van Nassau-Dietz’, *Virtus, jaarboek voor adels-geschiedenis*, 16 (2009) pp. 83-118.

26 EVC, inv. nr. 4420.

27 EVC, inv. nr. 4421.

28 EVC, inv. nr. 4429. Op de omslagen gaf hij aan welke stukken volgens hem verbrand konden worden. De brieven van Maria Louise bleven echter bewaard.

29 EVC, inv. nr. 5426.

Afb. 5. Linnen archiefzak van Johan Vegilin van Claerbergen, met daaraan bevestigde notitie over de inhoud, 18de eeuw. (Collectie Tresoar, familiearchief Van Eysinga-Vegilin van Claerbergen)

Johan volgde de familietraditie, want ook hij nam in zijn testament bepalingen op over het archief. In artikel 87 van dat document wees hij het toe aan zijn kleinzoon Frans Julius Johan van Eysinga.³⁰

Familiearchieven in particulier bezit vóór 1900

Een mededeling over het bewaren van huis- en familiearchieven van Matthijs Gerrits, onlangs in een publicatie, is in verband met dit artikel zeer interessant.³¹ Hij stelde dat overheidsarchieven in het verleden in het algemeen met meer zorg werden bewaard dan ‘collecties stukken die op verschillende plaatsen aan de zorg van diverse personen en hun nageslacht worden overgelaten, die daar na korte tijd het directe belang niet meer van kunnen inzien’. Met deze collecties bedoelde hij huis- en familiearchieven. Mijn onderzoek naar de herkomst van de archivalia van de families Van Eysinga en Vegilin van Claerbergen en ook van enkele andere families, wijst uit dat deze visie gerelativeerd moet worden. Hoewel geen diepgaand onderzoek is gedaan, is het wel duidelijk geworden dat in Friesland verschillende families het al in de zeventiende eeuw als een plicht zagen om voor hun papieren erfgoed zorg te dragen. Een bewijs hiervoor is het feit dat al in 1658 een flink aantal laatmiddeleeuwse oorkonden die zich in particulier bezit bevonden, aan de hoogleraar en historicus Christiaan Schotanus voor publicatie werden afgestaan.³² Een ander voorbeeld is dat in de tweede helft van de achttiende eeuw de eigenaren van Epemastate te Ysbrechtum en Tjaardastate te Rinsumageest, net als Tjalling Aëdo Johan Heringa van Eysinga, over belangrijke vijftiende- en zestiende-eeuwse oorkonden beschikten.³³ Zij stelden deze ter beschikking aan de uitgave van het *Groot Placaat en Charterboek van Vriesland* (1768-1795). Deze stukken ontbraken blijkbaar in de overheidsarchieven. Ook een van de samenstellers van het Charterboek, Georg Frederik baron thoe Schwartzenberg en Hohenlansberg, bewaarde op zijn state Groot Terhorne een omvangrijk familiearchief, dat, zoals hierboven vermeld, in 1900 naar het Rijksarchief is overgebracht. De familie heeft al in de achttiende eeuw streng toezicht op het archief gehouden,

30 Zie noot 23.

31 Matthijs Gerrits en Rita Mulder-Radetzky, *Schieringer fortuin. Hessel van Martena en het Martenahuis* (Franeker/Leeuwarden 2008) p. 8.

32 C. Schotanus, *De geschiedenissen kerckelyck ende wereldtyck van Friesland Oost ende West* (Franeker 1658); speciaal hierin het zgn. Tablinum.

33 E.M. van Burmania beschikte ook over belangwekkende archivalia. In 1750 publiceerde hij deze in zijn *Analecta of enige oude ongedrukte Schriften van diversen inhoud tot Friesland alleen specterende* (Leeuwarden 1750).

want in 1790 werd bepaald dat zonder toestemming van de weduwe van Georg Frederik geen enkel boek mocht worden verwijderd.³⁴

Uit de inhoud van de bewaard gebleven huis- en familiearchieven bij Tresoar kan men opmaken dat een behoorlijk aantal bijzondere oorkonden door adellijke en voorname families bewaard is. Hun verantwoordelijkheid voor het materiaal blijkt in de negentiende eeuw ook uit het inschakelen van twee belangrijke Leeuwarder archivariissen, Jacob van Leeuwen en Wopke Eekhoff, voor het inventariseren van de archieven.³⁵

Het belang van het EVC-archief

Na het bewerken van het familiearchief Van Eysinga-Vegilin van Claebergen is de inventarisator meerdere malen gevraagd wat nu het bijzondere aan dit archief is. Het antwoord op deze vraag kan voor een deel al in de voorgaande paragrafen worden teruggevonden. De inhoud van het archief is bijzonder wegens de zeldzame stukken. Verder kan daar het volgende over worden opgemerkt. In het verleden verloren gewaande stukken in overheidsarchieven zijn in het familiearchief wel aangetroffen. Verschillende leden van de families Van Eysinga en Vegilin en veel van hun verwanten - zoals de Burmania's, Humalda's en anderen - waren grietmannen, gedeputeerden, raadsheren en officieren. Sommigen van hen hebben stukken mee naar huis genomen en, zoals geconstateerd kan worden, ook goed bewaard.

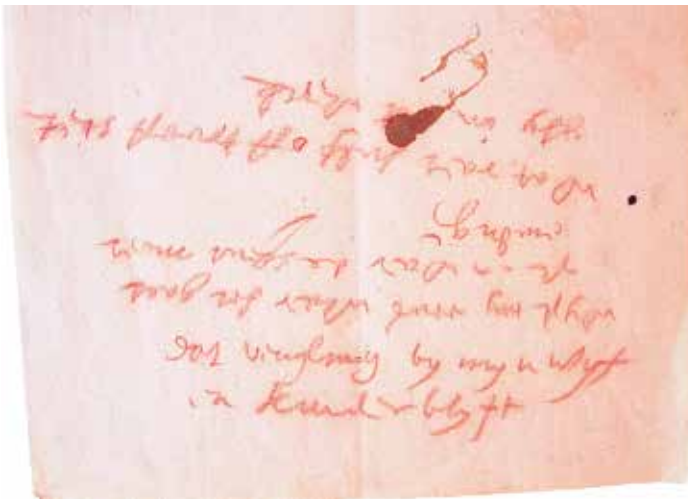
Zo treft men in het familiearchief bijvoorbeeld stukken aan uit het archief van de Staten van Friesland en kopieën van de provinciale rekeningen uit de jaren 1678-1684, waarvan de originelen niet bewaard zijn gebleven. Over het functioneren van de gewestelijke en lokale overheid vóór 1900 kan men in brieven en andere stukken allerlei aanwijzingen vinden.

Verder zijn er veel stukken die betrekking hebben op militaire aangelegenheden. In het bijzonder geldt dat voor activiteiten van Nederlandse militairen tijdens de Spaanse Successie-Oorlog (1702-1713), die in de zuidelijke Nederlanden werd gevoerd. Gegevens over de sterkte en de bevoorrading van de troepen en de militaire tactieken zijn bewaard gebleven. Dat geldt ook voor correspondenties met diverse (buitenlandse) veldheren, zoals Eugène van Savoy (1663-1738) en John Churchill, duke of Marlborough (1650-1722). Ook briefwisselingen met leden van de Staten-Generaal en de Raad van State uit die tijd zijn aanwezig in het archief.

34 R.L.P. Mulder-Radetzky en B.H. de Vries, *Groot Terhorne te Beetgum* (Alphen aan den Rijn 1984) p. 98.

35 Van Leeuwen werkte voor de families Van Wageningen (Dekemastate te Jelsum) en Van der Haer in Leeuwarden. Eekhoff inventariseerde een deel van de archieven van Epemastate te Ysbrechtum en van Andringastate te Lemmer.

Een bijzonder onderdeel van het archief wordt gevormd door de stukken die Philip Ernst Vegilin van Claerbergen als hofmeester en secretaris van de Friese stadhouder Willem Frederik heeft ontvangen of opgemaakt. Deze stukken geven unieke informatie over hun onderlinge contacten en de activiteiten, zowel ambtelijk als persoonlijk, van de stadhouder. Heel curieus zijn de briefjes die de stadhouder vóór zijn overlijden in 1664, toen hij zwaargewond thuis lag, nog heeft geschreven (afb. 7). Daaruit valt af te leiden dat Vegilin niet zo maar een hoffunctionaris, maar ook zijn vertrouwensman was. *Dat Veuglin bij mijn wijf en kinder blijft*, schreef de stadhouder tijdens zijn laatste uren. Vegilin bleef inderdaad in dienst, eerst bij Albertine Agnes, later bij Hendrik Casimir II. Hij maakte in 1681 ook een inventaris van de boedel van Albertine Agnes. In de serie van de *Rijks Geschiedkundige Publicaties* (RGP-serie) is hier in 1974 nog naar verwezen.³⁶ Het document werd sindsdien als verloren beschouwd, maar is tijdens de inventarisatie weer boven water gekomen. Het stuk bevat informatie die niet voorkomt in de gepubliceerde inventaris die in de RGP-serie was uitgegeven.

Afb. 7. Aantekeningen van stadhouder Willem Frederik, enkele dagen vóór zijn dood gemaakt, waarin hij schrijft: “dat Veugling bij mijn wijf en kinder blijft” (1664). Met Veugling werd hofmeester Philip Ernst Vegilin van Claerbergen bedoeld. (Collectie Tresoar, familiearchief Van Eysinga-Vegilin van Claerbergen)

36 S.W.A. Drossaers en Th.H. Lunsingh Scheurleer, *Inventarissen van de inboedels in de verblijven van de Oranjes 1567-1795* ('s Gravenhage 1974), [Rijks Geschiedkundige Publicaties, Grote Serie 148, deel II] pp. 87-120.

Van de archieven die bij Tresoar berusten, bevat het familiearchief Van Eysinga-Vegilin van Claerbergen samen met het huisarchief Epemastate de meeste Oudfriese stukken. Deze zijn in het verleden uitgegeven in de serie *Oudfriesche Oorkonden* en *Friese testamenten tot 1550*.³⁷

Verder moet worden gewezen op de verschillende series correspondentie, die informatie geven over het privéleven van bewoners van Friese staten en over hun ambtelijke bezigheden. Over het beheer van het grondbezit is eveneens interessant materiaal te vinden.

De stukken uit de twintigste eeuw geven aardige informatie over actuele gebeurtenissen zoals bijvoorbeeld terpafgravingen. Ook treft men gegevens aan over contacten met pachters in de crisisjaren.

Zo toonde een pachter zich zeer onderdanig: hij wilde “zich onderwerpen” aan de landheer (1920), terwijl een andere zich afvroeg of de overheid beter af was bij de begrafenis van de pachter dan bij financiële steun aan boeren. Deze ontboezemingen leverden hem een vaderlijke terechtwijzing van de verpachter op. Overigens steunden de pachters de familie Van Eysinga in de oorlogstijd met distributiebonnen en voedsel in natura. Verschillende van hen bezaten portretfoto's van meerdere leden van de Eysinga's. Zij hadden die op hun eigen verzoek ontvangen.

Uit de twintigste eeuw dateren ook veel brieven van prof. jhr. mr. Willem Jan Mari van Eysinga, hoogleraar Volkenrecht te Leiden en onder meer rechter in het Permanente Hof van Internationale Justitie te Den Haag. Hij onderhield contacten met bekende Nederlanders als de oud-minister van buitenlandse zaken E.N. van Kleffens - één van zijn leerlingen - en prof. dr. J. Huizinga. De jonkheren Frans Julius Johan van Eysinga (1818-1901) en Willem Jan Mari van Eysinga waren respectievelijk uitgever en bewerker van bijzondere egodocumenten uit het archief. De eerste gaf in 1899 Johan Vegilin van Claerbergens *Indigesta moles*, een verslag van het Doelistenoproer in Friesland in 1748, uit. Prof. jhr. mr. W.J.M. van Eysinga was de bewerker van de *Parlementaire herinneringen* van zijn grootvader jhr. F.J.J. van Eysinga (1937).

Van belang zijn ook de vele kaarten en kaartjes van grondbezit en van waterstaatswerken in Friesland, die dateren uit de zeventiende tot en met de twintigste eeuw. De door Johan Vegilin van Claerbergen getekende kaarten zijn in 2007 als facsimile heruitgegeven.³⁸

37 P. Sipma en O. Vries, *Oudfriesche Oorkonden* (4 dln.; 's Gravenhage 1927, 1933, 1941, 1977) en G. Verhoeven en J.A. Mol, *Friese testamenten tot 1550* (Leeuwarden 1994).

38 Karel F. Gildemacher en Jacob H.P. van der Vaart, *Een rijk bezit: Skarsterlân op de achttiende-eeuwse kaarten van Johan Vegilin van Claerbergen* (Utrecht 2007).

Conclusie

Het 60 strekkende meter grote familiearchief Van Eysinga-Vegilin van Claerbergen is van bijzonder belang voor de bestudering van allerlei aspecten van de Friese, nationale en internationale geschiedenis, met name in politiek, militair, sociaal-economisch en kunsthistorisch opzicht. Al vanaf 1900 is er door diverse onderzoekers van verschillende disciplines gebruik van gemaakt. Met behulp van de nieuwe inventaris is het archief in zijn geheel toegankelijk gemaakt voor de onderzoeker en belangstellende, waardoor een grote hoeveelheid tot dusver onbekende informatie voor een breed publiek beschikbaar is gekomen.

